

KİTAP TANITIMI

Kürşat Demirci, Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi, İstanbul, Ayışığı Kitapları Kitabevi, 2005, (V+78).

Bir Hıristiyan mezhebi olarak Ortodoksluk, tarihsel süreçte ve günümüzde pek de öne çıkmayan bir Hıristiyan düşüncesini temsil etmektedir. Özellikle XV. yüzyıldan sonra siyasi konjonktürün etkisinde kalan Ortodoks düşüncesi, XX. yüzyılda ise komünizmin boyunduruğu altında varlığını devam ettirmiştir. Haliyle Katolisizm veya Protestanlık kadar göz önünde bulunmamıştır. Ortodoksluk tarih boyunca maruz kaldığı baskılar nedeniyle kapalı bir hüviyete bürünmesine rağmen, kendisine has doğal bir teoloji oluşturabilmiştir.

Anadolu coğrafyasının bir bakıma kültürel bir ürünü olan Ortodoksluk, Türkiye’de hak ettiği ilgiyi göremese de bu konuda bazı akademik çalışmalar yapılmaktadır. Tanıtmaya çalıştığımız kitap, bu tür bir kaygının neticesi konumdadır. Bununla birlikte yazar bu çalışmanın dinler arası diyalog noktasında önemi haiz olduğunu zikretmektedir.

Bir giriş, iki ana bölüm ve bir sonuç olarak kaleme aldığı eserinde Demirci, öncelikle Hıristiyanlık içerisinde Ortodoksluğun yerini ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde özellikle bir ayrıma giderek kitabın mahiyetinin ayrılmış Doğu kiliselerinden sadece Ortodoks kilisesini işlediğini belirtmektedir. Daha sonra Katoliklik ve Ortodoksluk arasındaki farkları temel başlıklar altında inceleyen yazar, Ortodoks kilisesinin Sezaro-papizm denebilecek bir yapılanma içerisinde girdiğine ve böylelikle sivil idarecinin kilise üzerindeki etkisine değinmektedir.

Yazar, Ortodoks kilisesi geleneğinin kaynaklarını ele alırken ana dayanağın Kutsal Kitap olduğunu hususiyetle Yuhanna İncil’inin Ortodoks teolojisine İsa’nın Tanrılığı, inkarnasyonu ve logos mevzularında kaynaklık teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bu teolojinin ikinci kaynağı ise ilk dönemden itibaren oluşan şifahi ve pratik aktarımlardır. Bu noktada yazar Ortodoksluğun oluşumunda Latin kilise babalarından ziyade Anadolu’daki babaların yoğun etkisinden bahsetmektedir. Buna özellikle Eusebius’u ve Kapadokyalı babaları (St. Basil, St. Gregory, vb.) örnek vermektedir (s.13). Yazar Hıristiyan geleneğinin teşekkülünde kayda değer bir kıymete sahip konsillerin de bu teolojinin oluşumunda etkili olduğuna dikkat çekmektedir.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 14, Yıl: 2006

Ortodoksluğun tarihsel gelişiminin işlendiği bölümde yazar, Ortodoksluk kilisesinin kaderinin Avrupa (Katolik ve Protestan) kiliselerinden farklı olduğunu zikretmektedir. Demirci, bu durumun nedenlerini, Ortodoksluğun yayılma sahasındaki kültürün (Grek), Batıdakinden (Latin) farklı oluşuna ve siyasi gelişimin Avrupa'daki süreçle benzerlik/paralellik arz etmemesine bağlamaktadır (s.17).

Ortodoksluğun Katolik dünyasıyla ilk çekişmesinin Konstantin'in Ariusçuluğu resmi mezhep olarak kabul etmesiyle başladığını belirten Demirci, bu çatışma halinin Kadıköy Konsilinde (451) İstanbul'a, Roma ile eş bir statünün verilmesiyle daha ilerlediğine değinir. Müellife göre, Katolik Roma ile Ortodoks İstanbul arasındaki zıtlasma, VIII. yüzyılda yeni bir mecraya yönelmektedir. Bu yeni tartışmanın konusu, Ortodoks kilisesinde İsa ve diğer dini kişilikler için yapılan tasvirlerle (ikona) tapınmanın yaygınlaşması ve aziz kalıntılarının bulunduğu yerlere gösterilen saygının artması olarak gösterilmektedir. Hâlbuki Katolik kilisesi ikonoklast bir tavır sergileyerek bu durumu karşı çıkmaktadır. Demirciye göre bu iki şehir arasındaki çekişme, Balkanların Hıristiyanlaştırılması noktasında artarak sürmüş ve 1054 yılında iki şehrin birbirini aforoz etmesiyle neticelenmiştir (s.21-23).

Bu tarihten sonra yapılan tüm uzlaşma teşebbüslerinin başarısız olmasının ayrılığı derinleştirdiğini zikreden Demirci, İstanbul'un Osmanlı imparatorluğuna geçişiyle Ortodoks kilisesinin Çarlık Rusya'sına kaydığını belirtmektedir. XX. yüzyılda ise Rus Ortodoksisinin komünist rejimin baskısına maruz kaldığı zikredilmektedir (s.24-25).

Demirci, Ortodoksluğun teolojisini genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığı son bölümde, evvel emirde Katolisizm ve Ortodoksluk arasında temel bir farkın, kendi deyimiyle "*teslis anlayışına yapılan retoriksel söylem ve onun kurtuluş kavramında oynamış olduğu role yönelik yorumlar*" olduğunu ileri sürmektedir. Yazar bu teolojinin alt sınırı olarak Kadıköy Konsilini (451) kabul etmekte ve erken dönemde kilise babalarının düşünceleriyle yeşeren bir teolojiden söz etmektedir. Bu çerçevede müellif, Ortodoks düşüncesinin oluşumunun Katolisizm'den farklı olduğunu ileri sürerken, bunun sebebinin iki anlayışın karşılıklarında buldukları dinsel geleneklere verdikleri cevapta aranması gerektiğine inanmaktadır. Ona göre, Bizans'ta yalnızca halkın bir arada tutulmasına ihtiyaç varken, Latin dünyasında halkların Hıristiyanlaştırılması esnasında daha ak-

tif bir teolojinin gereği yadsınamaz bir gerçek olarak ortadadır. Bu durum ise Ortodoks teolojisinin Katolisizm kadar analitik olmamasına, tasvire dayalı ve daha pratik bir teoloji olmasına yol açmıştır (s.28-29).

Kapadokya teolojisinin Nyssa'ın Gregory aracılığıyla Yeni Plâtonculuğun Hıristiyan temsilcisi Origen'i izlediğini belirten müellif, Ortodoks düşüncesinde kayda değer katkıları olan kilise babalarından (St. Basil, Areopatiga, Maximus vb.) bahseder.

Ortodoksluğun Tanrı anlayışı anlatılırken ilahi bilginin doğasından hareket edildiğine değinen Demirci'ye göre, Ortodoks düşüncesinde esas olanın yani ilahi bilgiden kastın Tanrı'nın hiçbir şeye benzemediğinin bilgisidir (gnosis). Çünkü Tanrı asla bilinemeyecektir (agnosia). Buradan hareketle Ortodoks babaların "dindar agnostisizme" yöneldiğini belirten yazar, bunun nedenini de Ortodoks anlayışın benimsediği bilgi türlerine ve bunların en önemlisi olan ruhsal bilginin Âdem'in "düşüş"üyle bozulmuş olmasına bağlamaktadır. Müellif, Ortodoks teolojisinin bu düşüş'ten kurtulmak ve Tanrı yoluna girmenin yüksek derecedeki bir bilgi türüne ihtiyaç duyduğunu zikretmektedir. Bu bağlamda Ortodoks düşüncesi, bu bilginin ruhun mistik tecrübeleriyle donatıldığını ve insanı sınırlı dünyanın ötesine götürdüğünü kabul etmektedir (Luka 19: 21). Fakat yine bu düşünceye göre diğer bilgi türleri de bu yüksek bilginin edinilmesinde fayda sağlamaktadır (s. 32-33).

Tanrıyı her şeyden tenzih ederek (apophatik-negatif teoloji) kavramaya çalışan Ortodoks düşüncesi, Tanrı'ya inanmak için herhangi bir delile ihtiyaç duyulmadığını zaten insanın doğuştan bu bilgiye sahip olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte Ortodoks babaların kozmik delili kullandığı da bilinmektedir.

Demirci, Ortodoks teolojisinin monoteist anlayışlarda olduğu gibi Tanrı'nın bilinmesinin imkânsızlığını ileri sürmesine karşın Tanrı'nın mahiyetiyle ilgili pek çok fikir geliştirerek kendisiyle çeliştiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda teslis, tabiat (nature), cevher (ousia), hypostasis (kimlik) ve enerji kavramlarıyla alakalı Hıristiyan literatüründe pek çok eser bulunmaktadır. Müellife göre Ortodoks teolojisi teslis doktrininde Baba'yı, Oğul İsa Mesih ve Kutsal Ruh'un kaynağı ve temel unsuru (monarkı) olduğunu kabul ederek tek Tanrı'nın (Godhead, omoonsios) ana unsurunu Baba olarak belirlemektedir. Hâlbuki Ka-

tolik teolojisi teslisin unsurlarının birleşiminden oluşan bir monoteizmi öngörmektedir (s. 36-37).

Demirci, Ortodoks teolojisinin ayrıcı vasıflarından birisinin de Tanrı konusunda ele alınan enerji kavramı olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre Katolik ve Protestan teolojilerde olmayan enerji kavramı, Ortodoks teolojisinde Tanrı'nın yeryüzünü yaratma için yapmış olduğu eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Enerji kaynağı Tanrı'nın cevheri (ousia) olsa da, enerji ile ousia aynı şey değildir. Zira Ortodokslar bu enerji kavramını güneşin, kendisinin yaydığı ışıkla benzeştirilmesi şeklinde farklı bir kategoride ele almaktadırlar (s. 40-41).

Teslisin ikinci hypostasisi olarak kabul edilen İsa'nın insani yönüne diğer mezheplere nazaran Ortodokslukta pek de vurgu yapılmadığını belirten yazar, Ortodoksların Mesih'in kurtarıcı yönünü ve bununla bağlantılı olarak Mesih'in inkarnasyonunu öne çıkardığını iddia etmektedir. İnkarnasyon Oğul'un ya da Kelam'm yeryüzünde bedenleşmesi hadisesidir. Dolayısıyla Mesih, insanın düşüşte maruz kaldığı yetkinsizliği ortadan kaldırarak insanları kurtuluşa götürecek bir kefareti gerçekleştirmenin yegâne unsuru olarak insani tabiatta bedenleşmiştir (s. 43-47).

Kutsal Ruh'un Tanrı ve Oğul arasındaki bir ilişkinin unsuru olmasına Ortodoks teolojisinin şiddetle karşı çıktığına değinen Demirci, teslisin bütün unsurları (hypostasis) arasında, bu teolojide bir eşitliğin kabul edildiğini ifade etmektedir (s. 37).

Yazarın deyimiyle "Sakrameni" Katolik anlayıştaki imanın olmazsa olmaz bir kuralı olarak kabul etmeyen Ortodoks teolojisi, Dioynsius'un "sırların sırrı" ifadesiyle tanımladığı sakramenin kurtuluşa ulaştırıcı ve derinlikleri bilinmeyen bir yol olarak anılandırmaktadır. Katolikler gibi yedi Sakrameni kabul eden Ortodoksların evharistiya ayininde İsa'nın et ve kanının şarap ve ekmeğe dönüştüğünü kabul ettiğini belirten Demirci, Ortodokslukta bu ayinin her şeyden önce Mesih'in kurtuluşunu sembolize ettiğini zikretmektedir (s. 52-56).

Demirci, kitabında genişçe yer vererek derinlikli olarak incelemeye tabi tuttuğu İkon teolojisinin Ortodoks kültüründe merkezi bir konuma sahip olduğundan söz etmektedir. Kendi deyimiyle "*ikon, Ortodoks imanının ve pratiğinin görsel hale dökülmüş karşılığı*"dır. Müellif Ortodoksluğa ikon kültürünün nerede ve ne zaman girdiği konusunda çeşitli teorilerin/varsayımların olmasına karşın,

Roma imparator kültürünün bir uzantısı olduğu iddiasının kabul gördüğünü zikretmektedir. Fakat bu durumun sadece bununla anlatılamayacağını Anadolu'ya has bir tesirinde de yadsınmaması gerektiğini dile getirmektedir. Zira ona göre antik çağlarda, ikon gibi, nesne ile onu sembolize eden şey arasında sihri bir ilişkinin olduğuna inanılmaktaydı.

VIII. yüzyıldaki ikonoklastik dönem sonrasında toplanan ekümenik konsilde ikon suretlerinin asılları gibi olduğu kabul edilerek ikon yapımı çeşitli kıstaslara bağlanmıştır. Yazar burada renklerden boyutlara kadar her şeyin belli ölçütler çerçevesinde yapıldığını ve ikonun kilise mimarisinde önemli bir yere sahip olduğunu zikrederek onun ibadetin merkezinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, ikonoklastik hareketin basit bir resim ve tasvir yok etme olmadığını bütünüyle ibadeti değiştirdiğini ifade etmektedir. Yazara göre Ortodoks kiliselerinde merkezi bir figür haline gelen ikonalar, manastırlar için bir geçim kaynağı haline gelmiştir. Bu nedenle ikonoklastik hareketin sadece dini değil aynı zamanda siyasi ve ekonomik kaygılara dayandığını düşünen müellif, bu durumla ilgili açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Kitapta ayrıca ikon yanlılarının ve ikonoklastların bu konudaki görüşlerine de yer verilmektedir.

Türkiye'de bu alanda yazılmış nadir eserlerden sayılabilecek bu kitap, Anadolu Hıristiyanlığının otantik bir yorumu Ortodoksluğun en sade şekliyle sunumudur. Bu konuda araştırma yapacakların evvel emirde bu kıymetli çalışmayı okumalarını hararetle tavsiye ediyorum.

Arş. Gör. Mehmet ALICI*

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı.